

Stāmerienas Ņevas Aleksandra pareizticīgo baznīca – gadsimta lieciniece ar uzvaras zīmi

Publicēts: 26.08.2021.

Foto: NKMP PDC

DIEVNAMS AR ATSPULGU

Tik tuvu ūdenim un ar kalnu kristāliem krastos – tāda baznīca Latvijā ir tikai viena. Gulbenes novadā šī ir vienīgā pareizticīgo baznīca, tāpēc uz Stāmerienas Aleksandra Ņevska dievnamu ved gan lūdzēju, gan tūristu ceļi. Lai padomju laikā baznīcu līdz galam neizdemolētu skolas novadpētniecības pulciņš un tajā neierīkotu rauga rūpnīcu, mantojuma aizstāvji vērsās gan pie Ministru kabineta, gan lūdza palīdzību komunistiskās partijas laikrakstam “Cīņa”, jau tolaik nosodot atrakstīšanos darbības vietā. Dievnama simtgadē tas atguva kādreizējo spožumu, par ko pateicība pienākas gan žurnālistu rakstiem, gan to ietekmē atrastajam labvēlim – visu restaurāciju sedza viena mecenātu ģimene. Oļegs Andrejevičs Kolosovs nu jau ir mūžībā, bet rakstu par bēdīgā stāvoklī esošo baznīcu viņam nodevusi kundze – Emīlija Mihailovna Kolosova.

PĀRĀK JAUNS PIEMINEKLIM

1928.gada Pieminekļu valdes etnogrāfijas apraksta lapa ailē Nr.1 “Parādības nosaukums” izcili skaistā rokrakstā definē: Pareizticīgo baznīca Stāmerienē, “Nosaukums tautas mutē” – “Krievu baznīca”. Atrāšanās vieta ir precizēta “pie muižas”, kā

īpašnieks minēta pareizticīgo draudze, tās tautība - "latviešu", celta ap 1904.gadu "no valsts līdzekļiem un barona Volfa". Ziņu sniedzēja, skolotāja Priedīte, papildina, ka agrāk, kopš 1851.gada, bijusi koka baznīca, kura atradies netālu no tagadējās baznīcas vietas un tur ir uzcelts piemiņas krusts – koka baznīca nojaukta pēc tagadējā dievnama uzcelšanas. Šo, pašu pirmo baznīcu, savai pareizticīgajai sievai Sofijai Potjomkinai uzcēla barons Johans Gotlībs Eduards fon Volfs, pievēršot pareizticībai arī prāvu latviešu draudzi.

Turpmākajos gados izmaiņas dokumentācijā skar tikai aprīņa nosaukumu, kurš no Gulbenes kļūst par Madonas. Melnbaltajās fotogrāfijās tvertā dievnama dzīvi starpkaru periodā nekas neapdraud – tam ir atbildīga draudze un organiska vieta Stāmerienas vēsturiskajā kultūrainavā. Pēc kara iestājas padomju realitāte, kas, ja ne gluži grāva, tad ēkas likteni palaida pašplūsmā. Tomēr nekas nebija viennozīmīgi un cilvēki, kas nebija vienaldzīgi, savu viedokli nebaidījās paust skaļi un neatlaidīgi. Par to koši, skaidri un autentiski liecina kāda 1965.gada 1.februārī rakstīta vēstule.

A.Polis, Stāmerienā, Upes ielā 3, to acīm redzot, rakstījis rokkrastā, bet tās svarīgumu apliecina saglabātais mašīnraksts ar piezīmi "Noraksts pareizs". Ko gan vēsta nemierīgais kungs, kurš palīdzību dievnama saglabāšanai lūdz komunistiskās partijas laikraksta "Cīņa" redakcijai?

BALSS, KAS NEBAIDĀS

"Stāmerienā ir Aleksandra Ņevska pareizticīgo baznīca. Jau trīs gadus atpakaļ mazā draudze no tās oficiāli atteicās un nekādi rituāli tur vairs nenotiek.

1963.gadā ar Gulbenes rajona izpildu komitejas lēmumu baznīca ar tās inventāru tika nodota Gulbenes vidusskolai (vēstures pulciņa vad.skolot.Gusāre rīcībā), lai tur ierīkotu novadpētniecības muzeju. Apsveicami, par to visi bija sajūsmā. Bet vidusskola, kā jau gudra iestāde, šo apņemšanos izmantoja otrādi. Visu izlauza, izpostīja, kas vērtīgāks, to aizveda uz Gulbeni, zvanus pārdeva (bet naudu?), durvis atstāja, kā saka, līdz kājai vaļā un tā arī pateica: "Mums tur nekas vairs nav vajadzīgs, varat nu saimniekot tajās tukšajās sienās paši."

Rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs b.Ūbelis 1964.gada 20.maijā ķērās atkal pie lēmuma rakstīšanas. Vispirms gribēja nodot to Stāmerienas jaunajai padomju saimniecībai. Vai tas paša b. Ūbeļa personisks izdomājums jeb ļaužu valodas, bet runa gāja par rauga fabrikas ierīkošanu. Taču tur nekas nesanāca. Nelaimīgā citadele tika laista vairāksolīšanā, šoreiz ar mērķi no tās atbrīvoties par labu 7 km attāļajam kolhozam "Kalniena". Arī tas nedeļa gaidītos rezultātus, un cits nekas neatlika, kā rakstīt vien lēmumā – uzlikt par pienākumu rūpēties par baznīcas saglabāšanu Stāmerienas ciema izpildu komitejai. Bet šim nolūkam vajadzīgi līdzekļi, pie tam diezgan lieli, lai atjaunotu Gulbenes vidusskolēnu un vēl dažu vietējo hujīgānu posta darbus, bet par to lēmumā ne vārda.

Trauksmi cēla ciema iedzīvotāji. Par visām skolas nebūšanām Latvijas PSRS Ministru Padomei garu jo garu vēstuli uzrakstīja grāmatvedis biedrs Vaivods. Vēstule, protams, tika atsūtīta atpakaļ Gulbenes rajona izpildu komitejai, bet tā tālāk Stāmerienas izpildu komitejai noskaidrošanai. Ciema padome, savukārt, lēma, kā no ķezas tikt vaļā un ieteica padomju saimniecībai "Stāmeriena" pārņemt to savā rīcībā. Ar to viss beidzās, atbilde bija gatava, kas aizceļoja uz Ministru Padomi, bet tā savukārt atbildēja vēstules autoram.

Kāda gan šādām formālām lemšanām un atrakstīšanās metodēm jēga? Bet pa to laiku skaistais senais vēstures pieminekļis iet bojā, vienā vietā jumts caurs un viss ūdens un sniegs gāžas iekšā.

Lūdzam redakciju mūs pareizi saprast! Mēs nerakstām, lai atsauktu senos laikus ar mācītāju un kvēpināmo vīraku. Tak jau, ka nē, bet tāpat kā citiem, arī mums rūp šīs skaistās celtnes saglabāšana, kā to dara Rīgā, kā to dara Maskavā un Ļeņingradā, kur nav tādi izpildu komitejas priekšsēdētāji kā Ūbelis un tādas vidusskolas kā Gulbenē, vēstuli noslēdz A.Polis, ko tagadējais baznīcas gids Gunārs Viksniņš atpazīst kā muzikantu, kora dziedātāju un vietējo patriotu. Vai pats Polis bijis pareizticīgais, Viksniņš nezina teikt, bet viņa kādreizējā vēstule atvilktnē neiegūla – lika "orgāniem" atbildēt un rosīties.

SABIEDRISKI KULTURĀLĀS VAJADZĪBAS

Acīmredzot, tā laika sabiedriskie mediji savu lietderību ir uztvēruši arī kā praktisku darbību un šajā jautājumā vērsušies pie augstāk stāvošām instancēm. Uz nākamās lapas šajā lietā ir Kultūras ministrijas atzinums, kas pauž: *“Novada muzeja ierīkošana bijušajā Stāmerienas baznīcā būtu vispiemērotākās izmantošanas veids”*. Pirms tam ir paskaidrots, ka baznīca ir pārāk jauna un *“pieminekļu sarakstā nav ieskaitīta, bet tas nenozīmē, ka celtnē ar mazāku arhitektonisko un māksliniecisko vērtību nebūtu saglabājama un izmantojama. Jau vadoties tīri no ekonomiskiem un saimnieciskiem apsvērumiem – tā ir samērā jauna ēka, pietiekoši labi saglabājusies un ar lielu materiālo vērtību. Cik no attēliem ir redzams, tā atrodas ļoti skaistā vietā un ir vertikālais akcents visai apkārtnē. To neapšaubāmi lietderīgi var izmantot šodienas sabiedriski – kulturālām vajadzībām”*.

1975.gada fotogrāfijas uzrāda it kā labi saglabājušos ārpusi, bez redzamām vandalisma vai sabrukuma pēdām, bet jaunā dzīve sākas tikai 1994.gadā, kad Stāmerienas pašvaldībai vēstuli raksta VKPAI (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija) – ar lūgumu sniegt ziņas par visu kultūrvēsturisko objektu saimniekiem vai to mantiniekiem. Ziņas nepieciešamas jaunā pieminekļu saraksta izveidei, un nu jau Stāmerienas dievnams ir sasniedzis cienījamāku vecumu un nolietojumu, lai kļūtu par valsts aizsargātu vērtību. Jau 1995.gadā VKPAI paziņo pagasta valdei, ka Stāmerienas baznīca ir valsts nozīmes arhitektūras un mākslas piemineklis. Par to, kā dievnams pārdzīvojis ateisma laikus, dokumentācijas lietā vēsta jau deviņdesmito gadu vidus avīzraksti, kuros minēts ne muzejs, bet sovhoza noliktava. Tā baznīcā, kuru 20.gadsimta sākumā uzcēla barona Volfa un kņazienes Sofijas dēli Boriss un Pauls, 35 gadus tika glabāta padomju lauktehnika – acīm redzot, Kultūras ministrijas rekomendācijas netika ņemtas vērā un sabiedriski-kulturālās vajadzības izrādījās krietni piezemētākas par muzeja ierīkošanu.

SIRDSAPZIŅAS JAUTĀJUMS

1995.gada 29.maijā vēstuli Gulbenes rajona padomes sociālai, izglītības un kultūras komitejai raksta VKPAI inspektore Sarmīte Dundure. Viņa informē, ka rajonā ir 147 arhitektūras un mākslas pieminekļi un atzīstot, ka “valsts nespēj nodrošināt finansējumu to atjaunošanai un uzturēšanai”, lūdz piešķirt līdzekļus no “P.Vezgals fonda” sešiem svarīgākajiem – arī Stāmerienas pareizticīgo baznīcai. Kas tas bija par fondu – to šobrīd vairs nevar pateikt nedz inspektore, nedz tīmekļa resursi, tāpat nav ziņu, vai kādi līdzekļi piešķirti. Paralēli savu artavu atjaunotnes uzsākšanai devis arī tobrīd aktīvais Kultūras fonds - tiesa, ne reliģiskās dzīves atjaunošanai, bet kopā ar pašvaldību cerot tur iekārtot koncertzāli...

1996.gada 27.jūlija laikraksts “Dzirkstele” jau vēsta par ceļu uz baznīcas pilnvērtīgu atdzimšanu. Draudze atjaunojusies pirms gada, no Balviem pārcēlies Tēvs Vladimirs, kas baznīcas atjaunotnē nešķiro garīgo un materiālo atdzimšanu. Lai pastāvētu ēka, ir vajadzīgi cilvēki, lai cilvēkiem būtu, kur pulcēties, ir vajadzīga ēka. “Jāsāk ar baznīcā iešanu”, viņš uzsver, un tad jau arī Svētie līdzēs nākt apskaidrībai, ka šīs zemes gaitās, gribēdami kaut ko saņemt, mēs bieži vien aizmirstam, ka kaut ko ir jādod arī pretī. Tāds ir Dieva un Sirdsapziņas likums! Ziedojušies baznīcai nekad nevar izrādīties pārāk liels... Bet ziedot vajag! Ticīgo pašu labad, lai viņiem būtu sava svētnīca, kur aizmirst ikdienas steigu un svētdienas lūgšanās rast iekšējo apskaidrību, mieru un saskaņu”, norāda Tēvs Vladimirs, vajadzības precizējot – jumta atjaunošanai vajadzīgas 500 skārda loksnes, kas maksā 2500 LS. Acīmredzot, Sargeņģelis baznīcai stāv klāt, un jau nākamā gada Lieldienās gan jumts ir uzlikts, gan tiek iesvētīts Balvu meistara darināts ikonostass. Turpmākie darbi nerit tik strauji, gadus trīs ap baznīcas torni ir stalažas un koki ar izrautām saknēm, taču drīz viss notiek. VKPAI 1999.gadā rīko Eiropas kultūras mantojuma dienas, kuru tēma togad ir “Baznīcas”. Latvijas sakrālā mantojuma aizstāvji izmanto iespēju, lai palepotos vai lūgtu palīdzību. Gulbenes puse ir aktīva, notiek konference, ko sadarībā ar VKPAI rīko toreizējais Stāmerienas pils nomnieks, tagad nežēlastībā kritušais Andrejs Vīcups, pasākumā dedzīgi iesaistās Nevas Aleksandra baznīcas draudze, atbraukušajiem žurnālistiem tiek vēstīta sāpe par Stāmerienas baznīcas stāvokli un lūgti līdzekļi remontam. Vienu no šiem rakstiem Emīlija Mihailovna parāda savam vīram Oļegam Aleksandrovičam, kas tobrīd ir Rīgas Brīvostas Tranzīta flotes direktors. Kolosovu ģimene brauc baznīcu apskatīt un izlemj ziedot līdzekļus atjaunotnei. Par darbu galamērķi tiek nosprausta baznīcas atvēršanas simtgade – 2004.gada 6.jūnijs.

STARP JAUNO UN VECO

Tūkstošgades mijā VKPAI veic regulāru saraksti ar draudzes vadību, būvniekiem un restauratoriem – tiek saskaņoti darbi, meklēti labākie risinājumi.. To rezultātā Stāmerienas baznīca atdzimst kā īsts šedevrs – maksimāli atjaunojot seno māksliniecisko veidolu, bet darot to ar mūsdienu metodēm un tehniskajām iespējām. Baznīcas torni tiek uzstādīts Baltkrievijā izliets lielais zvans un no Gulbenes līdz ar dažiem citiem senās baznīcas piederumiem atgriežas mazais zvans. Flīzes autentiskajam četru krāsu grīdas

klājuma ornamentam tāpat kā 20.gadsimta sākumā tiek izgatavotas Portugālē. Jauno ikonostasu ar nemitīgām lūgšanām un pārmantotu amata prasmi veido meistari no Ņižņijnovgorodas. Labdari dāvina jaunas ikonas, tostarp kanoniski reto lielkņaza un karavadoņa labticīgā Ņevas Aleksandra atveidu ne militārās, bet garīdznieka drēbēs. Kā pārmantojamības svēta liecība īsi pirms simtgades svētkiem baznīcā atgriežas arī kāda no oriģinālajām Stāmerienas dievnama ikonām – eņģelis, kas noliecis galvu lūgšanā. Baznīca, kas savulaik uzcelta divos gados, tagad nepilnos piecos ir restaurēta. Tāpat kā pirms gadsimta, arī 2004.gadā baznīcas krustā spīd kalnu kristāli. Savulaik tos dievnamam dāvināja barona Volfa brāļi, šobrīd – baznīcas atjaunošanas labvēļi. Kolosovu pāris restaurācijas laikā bieži apmeklēja baznīcu, un arī pēc darbu pabeigšanas izrādījuši interesi un rūpes. Pēdējais apmeklējums ir bijis pirms diviem gadiem, kad dievnams jo īpaši sasildījies jau slimības mocītā labvēļa sirdi – skaists un paliekošs.

BEZDIEVJU LAIKS PĀRDŽIVOTS

“Arhīvā saglabājusies īsa piezīme uz nodzeltējušas lapiņas, kura vēsta „1904. gada 6. jūnijā tika iesvētīta jaunā pareizticīgo baznīca Stāmerienā. Svinīgo dievkalpojumu vadīja Visaugstisvētītais Rīgas un Mītavas arhibīskaps Agafangels. Uz svinībām ieradās galvaspilsētas garīdzniecība, tajā skaitā arī garīdznieks Bormans, kurš sacīja noslēguma sprediķi. Piedalījās arī 12 garīdznieki no apkārtējām kopienām”.

Vietējie vecie iedzīvotāji atceras, ka baznīcas teritorija bija priekšzīmīgi saposta, bet netālu bijis avotiņš, kura ūdenim piemītis dziedējošs spēks. Kunga Kristīšanas svētkos ticīgie draudzīgi gāja uz ezeru, kur ledū tika izcirsts krusts. Ūdeni iesvētīja tieši āliņģī, un priesteris visus ar smaidu aplacīja. Šodien šī tradīcija ir pilnībā atjaunota. Ne tik sen viens no vecākajiem draudzes locekļiem atrada pazudušo avotu un vietai, no kuras tas iztek, uzlika koka nojumīti.

Strādnieki atceras, ka tad, kad pirmo reizi apskatīja kupolu, atklājās, ka baznīcas krusti ir nežēlīgi sašauti. Agrākajos laikos tajos bijuši ievietoti kvarca stikli – pa tiem tad arī šāvuši bezdievji. Tas prasīja ne mazums darba, bet tagad stikli ir novietoti vietā. Un atbraucot uz Stāmerienu, var ieraudzīt neaizmirstamu skatu: rītos un vakaros saules stari kristālos rotājas visās varavīksnes krāsās.

Protams, baznīcai ir sava teika. Pēc Lielā Tēvijas kara mazā cellē zem koriem dzīvoja viena no vecākajām draudzes locekļēm – svētlaimīgā Anniņa. Tautā viņu godināja kā taisno. Viņa ar skumjām vēroja, cik postoši uz cilvēku dvēselēm iedarbojas ateisma inde, kā iznīkst draudze. Un kamēr viņa bija dzīva, dega gaismiņa baznīcas logā – viņas vairs nebija, baznīcu slēdza. Vecie ļaudis, kuros vēl bija saglabājusies stipra ticība, to uztvēra kā zīmi. Cilvēki stāsta, ka viena no Stāmerienas vecajām iedzīvotājām pirms nāves praviētiski sacījusi: „Kad atjaunos baznīcu, tad arī ciemā dzīve uzlabosies.” Tā arī notika. Dzīve Stāmerienā patiešām kļūst labāka, un visi ciema iedzīvotāji ar lielu cieņu attiecas pret pareizticīgo kopienu un lepojas ar savu lielisko baznīcu,” vēsta Latvijas Pareizticīgās baznīcas tīmekļa resursi.

Stāmerienas dievnama laimīgo likteni apliecina arī NKMP Dokumentācijas centra arhīvs – līdz ar restaurācijas beigām ieraksti neseko. 2004.gadā pabeigto būvfirmas VelveAE veikumu restaurācijā Būvnieku asociācija novērtē ar 2.vietu prestižajā nominācijā “Gada būve”. To, ka darbs veikts kvalitatīvi, labvēļu līdzekļi izmantoti godam un Sargeņģelis baznīcai stāv klāt, Stāmerienas dievnams apliecina ik dienas – ar kvarca kristāliem krustos, baltu, gaišu, dvēseli augšup ceļošu interjeru un majestātisku atspulgu ūdenī. Skatoties no ezera otra krasta, bezvēja dienā liekas, ka baznīcas ir divas – tik spilgts un graciozs paveras atspīdums.

Pēc NKMP Pieminekļu dokumentācijas centra materiāliem sagatavoja Elvita Ruka.

<https://www.nkmp.gov.lv/lv/stamerienas-nevas-aleksandra-pareizticigo-baznica-gadsimta-lieciniece-ar-uzvaras-zimi>